

Linnéuniversitetet
1SV210
Praktikrapport
Examinator: Ylva Byrman

Vårdat, enkelt och begripligt språk?
Textanalys av Barnombudsmannens årsrapport 2010
och sju texter med anknytning till den

av Eva Sahlström

Sammanfattning

Jag har analyserat Barnombudsmannens årsrapport för 2010 och sju texter med anknytning till denna för att se om texterna följer Barnombudsmannens språkpolicy och klarspråksrekommendationerna, samt om de ger en enhetlig bild av myndighetens verksamhet.

Min slutsats är att myndigheten har kommit långt i sitt klarspråksarbete. Texterna varierar en del vad gäller till exempel komplexitet och informationstäthet, men det hänger oftast ihop med deras olika genretillhörighet. Inom respektive genrer uppfyller alla texter språklagens krav om ett vårdat, enkelt och begripligt språk.

Innehåll

Sammanfattning.....	2
Inledning	4
Barnombudsmannen.....	4
Praktikuppgift och rapportens syfte	4
Teoretisk bakgrund	4
Vad är vårdat språk?	5
Vad är enkelt språk?.....	5
Vad är begripligt språk?.....	5
Metod	6
Material.....	7
Analys.....	7
Är texterna vårdade?.....	7
Korrektur och språkbehandling	8
Tonen	8
Är texterna enkla?	9
Facktermer och inferenser	9
Meningslängd och ordlängd	9
Komplicerande drag	10
Informationspackning.....	10
Vänstertyngd	11
Abstraktion.....	12
Textbindning.....	12
Är texterna begripliga?.....	12
Disposition.....	12
Strukturella drag.....	13
Röst i texten	13
Metatext.....	13
Diskussion	14
Slutsatser.....	15
Källförteckning	16

Inledning

Hur väl uppfyller de svenska myndigheterna språklagens direktiv om ett vårdat, enkelt och begripligt språk? Hur långt har man kommit med klarspråksarbetet?

Jag har gjort ett nedslag på en myndighet, Barnombudsmannen, och analyserat deras årsrapport för 2010 – *Bakom fasaden: barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar* (Barnombudsmannen 2011a) – och sju texter med anknytning till denna. Texterna behandlar samma ämne men tillhör olika genrer och har publicerats i olika kanaler.

Barnombudsmannen

Barnombudsmannen ”är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter och intressen utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen” (Barnombudsmannen 2011b). Det är en liten myndighet med ett tjugotal anställda, varav fem arbetar på kommunikationsenheten.

Barnombudsmannen producerar mycket text i form av kommunikation med andra myndigheter, rapporter, tidningar etc, och de flesta texter passerar kommunikationsenheten innan de publiceras. Undantaget är en del av de texter som riktar sig till andra myndigheter, till exempel remissvar, skrivelser och liknande som skrivs av jurister eller utredare.

Praktikuppgift och rapportens syfte

Barnombudsmannen använder flera olika kanaler för sina texter, som trycksaker, myndighetskontakter och webben. Kommunikationsenhetens önskan är att alla dessa texter ska följa den interna språkpolicy och visa en enhetlig bild av myndighetens verksamhet. Mitt uppdrag under praktikperioden på Barnombudsmannen har varit att analysera myndighetens årsrapport för 2010, samt de texter som skrivits på myndigheten i anslutning till denna rapport. Syftet med analysen har varit att se om texterna i de olika kanalerna följer Barnombudsmannens språkpolicy och klarspråksrekommendationerna, samt om de ger en enhetlig bild av myndighetens verksamhet.

Teoretisk bakgrund

Barnombudsmannen har en egen språkpolicy och vid de analyserade texternas tillkomst var den senast uppdaterad i februari 2009. Dokumentet har växt fram under en längre tid. Det första som skrevs var det stycke om policy för det skrivna språket som inleder dokumentet och sedan har man fyllt på efterhand med sådant som uppkommit. Och det är nästan uteslutande rena skrivregler, det vill säga det som Gunnarsson kallar ytspråket (1984:3).

Det inledande stycket går därmed ner på textens djupare nivåer:

Policy för det skrivna språket

Det skrivna språket ska hålla mycket hög kvalitet. All text ska vara korrekt, fri från felaktigheter och korrekturfel, begriplig och anpassad efter läsaren. Vi ska använda ett enkelt och lättillgängligt språk och vara konsekventa när vi skriver. Det bidrar till trovärdigheten och till att ge en enhetlig bild av Barnombudsmannens verksamhet. (Barnombudsmannen, 2009)

Policy stämmer väl överens med språklagen 2009:600 § 11 som säger att ”Språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt” och med de klarspråksrekommendationer som finns. Jag har därför lagt upp min analys efter språklagens tre faktorer: vårdat, enkelt och begripligt, och nedan redogör jag för hur jag har tolkat dessa.

Vad är vårdat språk?

Min tolkning är att med ett vårdat språk menas att texten är korrekt och väl korrekturläst. Tonen ”i en text kan ibland vara avgörande för om texten ska bli läst eller inte” (Ehrenberg-Sundin 2008:23) Eftersom en avgörande del av textens ton är ”hur man tilltalar den man skriver till och hur man talar om sig själv och andra” (2008:23), tycker jag även att tonen är en del av det vårdade språket.

Med tanke på att Barnombudsmannen företräder barn och ungdomar är det inte minst viktigt hur man talar till och om just barn och ungdomar.

Vad är enkelt språk?

Enkelt språk tolkar jag som att man förklarar facktermer som den tänkta läsaren inte förmodas förstå och att man inte har mer krävande inferenser – de tillägg och utfyllnader vi gör för att få texten att hänga ihop – än att den tänkta läsaren kan klara av dem. Om texterna riktar sig till barn och ungdomar kan det behövas förklaringar av fler termer och mindre krävande inferenser.

Om texten ska vara enkel bör den också vara lättläst. Men vad är då lättläst? Ja, här ger psykolingvistikerna oss flera bra svar – eller om man får tro Melin, framför allt svar om vad som gör en text svårläst (2004:67). Det finns enligt Melin fyra grepp som gör en text svårläst: *komplexitet*, *informationspackning*, *abstraktion* och *dålig textbindning*. Eftersom vårt korttidsminne bara ”klarar mellan 5 och 9 enheter, och ... varar högst en sekund” (Melin 2004:7) gör komplexitet som till exempel bisatsflätningar, inskott och långa fraser gör att vi tappar tråden och måste gå tillbaka i texten.

Informationstäta texter kan bli så packade att vi inte längre förstår dem, ofta genom att vara *nominala* (många substantiv, prepositioner och particip), med många långa nominalfraser och få bisatser (Melin 2004:70, Hellspong & Ledin 1997:76). Typiskt för abstrakta texter är många abstrakta substantiv som verbal- och adjektivsubstantiv istället för konkreta substantiv som egennamn och tingbeteckningar, många passiva verb och avsaknad av första och andra personens pronomen (Hellspong & Ledin, 1997:79). Texterna är helt enkelt avfolkade och det kan bli otydligt vem som gör vad.

En text blir också lättare att läsa om den är skriven som vi normalt kommunicerar. Enligt Melin kännetecknas en god text främst av två saker:

Dels ska det komma förväntad (låg viktig) information på förstaplatsen i meningen och ny information (hög viktig) mot meningens slut. Dels ska texten innehållsligt bindas samman genom att ett hanterligt antal begrepp (det texten handlar om) återkommer i igenkännbar form. (2004:71).

Det Melin talar om är dels det som brukar kallas den *tematiska bindningen*, att meningen har ett startfält, *temat*, och ett innehållsfält, *remat* (Melin 2004:14), dels *referensbindningen*. Sedan uttrycks också ofta de logiska sambanden mellan satser och meningar ytspråkligt med *konnektiver*, det vill säga ord – ofta adverb – som anger tillägg (och, dessutom), tid (när, då), motsatser (men, dock) eller orsaksförhållanden (om, för att) (Hellspong & Ledin 1997:88–89, Josephson 1991:28).

Ytterligare en faktor som kan göra meningen otymplig är *vänstertyngd*, att det står många ord före det finita verbet, *fundamentet*. Vänstertyngd är ofta ett ”mått på hur mycket meningen avviker från det normala i riktning mot stel, formell prosa” (Melin & Lange: 1985).

Vad är begripligt språk?

Gunnarsson har visat att ytspråket – typografi, syntax, ordens och frasernas betydelse – inte spelar så stor roll för begripligheten som man kan tro, utan framför allt fungerar som förmedlare av textperspektivet och funktionsinriktningen (1984:13). Textens perspektiv kan visa sig på olika sätt, till exempel vilken disposition man väljer, vilka ord och fraser man använder och vilken utgångspunkt man har (Melin 2004:73).

Modern blickbeteendeforskning visar att läsare ofta inte läser en text i sin helhet och att det därför "är en bra idé att placera den relevanta informationen först och markera den som viktig genom att ha den i rubrik, underrubrik och ingress" (Holsanova, 2010:39). Det har också visats i "olika studier att användning av rubriker, listor, nyckelord, språklig och grafisk emfas leder till bättre orientering, förståelse och djupare inläring" (Holsanova 2010:91). Genom att signalera retoriskt och grafiskt styr man läsarens uppmärksamhet till budskapets relevanta delar.

Med metatext, text som kommenterar texten, kan man ytterligare tydliggöra samband och styra läsaren (Hellspong & Ledin 1997:100, 167). Andra sätt att öka begripligheten är att använda dynamiskt berättande istället för statisk faktaredovisning. Detta blir särskilt effektivt om man knyter an till en enda person, det som kvällstidningarna kallar för *human touch* (Melin 2004:73). Reichenberg har också visat att man kan öka en texts begriplighet genom att tillföra röst och kausalitet (2010).

För att kunna förstå en text behöver man ha "ett mål för sin läsning, man måste kunna utveckla en lässtrategi som är förenlig med läsmålet, och texten måste i någon mån vara skriven så att den kan avläsas i enlighet med strategin" skriver Josephson (1991:27). Med de förkunskaper och förväntningar vi har försöker vi "så snart som möjligt bilda oss en föreställning om vad vi håller på att läsa, och vi söker ledtrådar till olika textslag" (Melin 2004:37). Kan vi inte fylla i textschemat blir vi hjälplösa och vet inte vad vi ska ha informationen vi läser till, medan ett tydligt uttryckt textschema höjer redundansen, överflödsinformationen, i texten och gör det lättare att tolka den (2004:37, 59). Det är alltså viktigt att texten följer gängse genremönster så att vi lätt förstår vilket textschema vi ska använda oss av.

Metod

Eftersom de texter jag har analyserat skiljer sig åt vad gäller genre, syfte och mottagare har jag haft som utgångspunkt att de ska vara värdade, enkla och begripliga i den kontext de är tänkta att läsas.

Jag har börjat med ren korrekturläsning av texterna och sedan har jag tittat på facktermer, inferenser, tonen och tilltalet. Praktikens begränsade tid har inte gjort det möjligt att räkna på alla de faktorer jag nämner i den teoretiska bakgrunden, men jag har utnyttjat de tekniska möjligheter som finns och har gjort automatiska beräkningar av meningslängd, ordlängd och antal långa ord på webbplatsen Lix.se (u.å.) samt räknat ut antal överlånga ord i kalkylprogrammet Excel.

För att få en uppfattning om hur nominala texterna är har jag räknat antal substantiv och verb, och jag har även räknat antal ord i fundamenten för att få en genomsnittlig fundamentalslängd. För textbindningen har jag framför allt analyserat texternas tema–rema-struktur, men även tittat översiktligt på referenter och konnektiver.

Jag har sedan tittat på vilka faktorer som kan vara orsaken till de resultat jag fått genom beräkningarna, till exempel om det finns många långa nominalfraser, om meningarna är underordnade eller samordnade, om texterna är befolkade eller avfolkade, om det finns många passiva verb, om det finns komplicerande drag som bisatsflätningar eller inskott, samt om det finns drag som tyder på informationspackning och abstraktion. Jag har även tittat på dispositionen, strukturella drag som rubriker och styckeindelning, samt om texterna har röst och innehåller metatext.

I slutdiskussionen använder jag sedan resultaten från analysen för min bedömning av texternas genreanpassning, om perspektivet är mottagaranpassat och vilken påverkan kontexten har haft på texternas utformning.

I bedömningen av om texterna visar en enhetlig bild av Barnombudsmannens verksamhet ingår att de följer den interna språkpolicy. Men jag tittar även på om de följer Barnombudsmannens upp-

drag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter, samt att informera och bilda opinion i angelägna frågor som rör barns och ungas rättigheter och intressen (Barnombudsmannen, 2010).

Material

I min textanalys har jag analyserat följande texter:

- Barnombudsmannens årsrapport för 2010, med särskild analys av två av texterna
- en skrivelse från Barnombudsmannen till barn- och äldreminister Maria Larsson
- ett pressmeddelande om rapporten
- ett nyhetsbrev om bland annat rapporten som skickats ut till prenumeranter med e-post
- tre brev som skrevs till utskicket av rapporten: ett allmänt, ett till deltagande HVB-hem och ett till deltagande barn och ungdomar
- en puff om rapporten på startsidan på www.barnombudsmannen.se.

Alla texter är skrivna av eller har gått igenom kommunikationsenheten utom skrivelsen.

Årsrapporten – *Bakom fasaden: barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar* – är en redovisning av det regeringsuppdrag som Barnombudsmannen fick under 2010 att ta reda på hur barn och ungdomar som är placerade på HVB-hem (hem för vård eller boende) och familjehem upplever sin situation. Barnombudsmannens medarbetare har arbetat med drygt hundra barn och ungdomar på 13 olika orter. Rapporten är en sammanställning av de samtal, presentationer, collage och dramaövningar som man har gjort tillsammans med barnen och ungdomarna.

Regeringen får även en mer officiell version medan *Bakom fasaden*, som är en trycksak i fyrfärg och med bilder, är en mer lättillgänglig version. De senaste två åren har Barnombudsmannen fokuserat på en fråga i sin årsrapport för att få större genomslag och man arbetar sedan med rapporten på olika sätt, till exempel seminarier, under ett år. Målgruppen för *Bakom fasaden* är i första hand personer på beslutsfattarnivå på myndigheter, kommuner och landsting, men även personer som jobbar med barnfrågor, frivilligorganisationer etc. Det brev jag benämner som allmänt riktar sig till dessa.

När jag har gjort automatiska beräkningar på hela rapporten har jag tagit bort bilderna och sidan 2 som innehåller innehållsförteckning och utgivningsfakta. I övrigt har jag inte tagit bort underskrifter, noter, faktarutor etc eftersom det blev för tidskrävande.

Eftersom rapporten är på 68 sidor har jag valt att göra en djupare analys av två texter från sidorna 4–6, dels en reportageliknande text med rubriken "Vi försöker och försöker men de ger oss ingen framtid", dels en ruta med rubriken "Barnombudsmannen vill se följande förändringar". Jag valde dessa texter eftersom de känns representativa för rapporten och för att jag tror att läsarens intryck av de första texterna kan vara avgörande för om man läser hela rapporten.

I de övriga texterna har jag tagit bort adresser, diarienummer, underskrifter och liknande när jag gjort beräkningar på texten eftersom dessa texter är så pass korta att dessa uppgifter kan påverka till exempel snittet på meningslängden.

Analys

Är texterna vårdade?

Min slutsats är att texterna som helhet är vårdade och uppfyller Barnombudsmannens egen policy om att vara en myndighet där man är noggrann både med språk och fakta. Det tydliga engagemanget för barnen och deras rättigheter i alla texterna ger en enhetlig bild av myndigheten.

Korrektur och språkbehandling

Kommunikationsenhetens medarbetare har sagt till mig att de är noga med korrekturläsningen och alltid låter någon mer läsa texten innan den publiceras. Det märks, för texterna är exemplariskt korrekturlästa – under analysen har jag inte hittat mer än några enstaka korrekturmissar. Alla skribenter följer även i stort de egna skrivreglerna och har en god språkbehandling.

Tonen

Tonen i texterna varierar naturligt nog beroende på vilken text det är, men det mest genomgående draget i tonen är engagemanget. De två mest neutrala texterna är puffen och nyhetsbrevet, som båda är kortfattade texter som framför allt syftar till att leda läsaren till andra texter. I de övriga texterna syns engagemanget för barnen starkt, till exempel i pressmeddelandets rubrik "Barnombudsmannen: Ge placerade barn framtidstro!". I pressmeddelandet, skrivelsen, det allmänna brevet och själva årsrapporten framför man kritik och åsikter. I årsrapporten tydliggörs Barnombudsmannens åsikter med särskilda rutor.

Det finns ett stort mått av respekt för de barn och ungdomar som rapporten handlar om, både i hur de omtalas i texterna, till exempel att de är "experter på sina liv", och att det hela tiden understryks att man har lyssnat till barnen och att årsrapporten bygger på det arbete man gjort tillsammans med barnen. Rapporten ger också dessa utsatta barn en unik chans att få göra sina röster hörda, dels i pratminus i texterna, dels i mängder av bilder från de collage med bilder och texter som ungdomarna gjort i projektet. Det har förstås skett en filtrering i urvalet av bilder, men det är ändå ungdomarnas egna handskrivna oredigerade ord.

I övrigt följer texterna mer eller mindre de rekommendationer angående tonen som anges i *Att skriva bättre i jobbet* (Ehrenberg-Sundin, 2008:23–26) Textförfattarna:

- använder huvudsakligen aktiva verb och uttryck
- vänder sig direkt till läsaren
- benämner sig själv/myndigheten med personligt pronomen (*vi* och i något fall *jag* när det är barnombudsmannen Fredrik Malmberg själv som uttalar sig) eller myndighetens namn
- använder du-tilltal gentemot läsaren.

Detta gäller även i stor utsträckning skrivelsen, den text som kunde antas vara mest byråkratisk eftersom den har ett annat syfte – den är ett förslag på lagändringar som ska gå från en myndighet till en annan. Brevet till de deltagande ungdomarna och HVB-hemmen har även de ett annat syfte. Till skillnad från de övriga texterna ska de inte framför allt locka till läsning av årsrapporten utan tacka för deltagandet i arbetet som lett fram till rapporten. Båda breven uttrycker just tacksamhet och betonar vilken stor insats som ungdomarna/personalen på HVB-hemmen har bidragit med.

Brevet till ungdomarna är nog den text som har den allra mest personliga tonen, med ett inledande "hej", ett genomgående du-tilltal av läsaren och omtal av Barnombudsmannen som "vi/oss" eller "vi/oss på Barnombudsmannen". Brevet trycker på att läsaren med sin medverkan i projektet har gjort något betydelsefullt som förhoppningsvis kommer att bidra till positiva förändringar. Man missar inte heller chansen att påtala barnets rättigheter, i det här fallet rättigheten att kontakta myndigheten vid frågor.

Även brevet till personalen på HVB-hemmen är personligt, och betonar deras engagemang och kompetens, och att de har bidragit på "ett konstruktivt sätt". Rapporten är ju kritisk till hur den sociala barnvården fungerar idag och det känns som det här brevet vill understryka att det inte är enskilda anställda som är ansvariga för det utan att de utför "ett viktigt arbete".

Är texterna enkla?

Min analys visar att texternas enkelhet varierar, och att det hänger ihop med genretillhörigheten. De mer formella texterna har också mer formella drag och högre informationstäthet, medan till exempel det personliga brevet till barnet är mer informationsgläst. I sina respektive genrer måste dock alla texterna anses vara enkla, och på så vis uppfyller de Barnombudsmannens önskan om enhetlighet.

Facktermer och inferenser

Texterna innehåller en hel del facktermer, men i årsrapporten finns det generöst med faktarutor som till exempel förklarar vad placering utanför hemmet innebär, berättar om grundprinciperna i barnkonventionen och ger fakta om de utredningar man hänvisar till. I de andra texterna är det ganska mycket av det här som lämnas oförklarat, men å andra sidan kan man förvänta sig att till exempel ungdomar och personal på HVB-hem förstår förkortningen *HVB*.

Puffen, det allmänna brevet och pressmeddelandet kan dock förväntas ha läsare som inte är så insatta i den sociala barnavården och inte vet vad *HVB* eller *familjehem* är.

När det kommer till inferenserna är det framför allt just en del facktermer som kan vara svåra i vissa av texterna, men i övrigt känns det inte som att det är några svåra inferenser.

Meningslängd och ordlängd

Den genomsnittliga meningslängden för alla texterna ligger på 15,2 (tabell 1), vilket är lite mer än "de dryga 13 ord som är normalt för nyhetsartiklar" (Hellspong & Ledin, 1997:75). Skrivelsen har inte oväntat längst meningar, men även till exempel brevet till barnen ligger högt här. Att nyhetsbrevet får så lågt värde beror nog mest på att det är en text som är svår att mäta automatiskt eftersom den till stor del består av anvisningar som "Läs mer här" följt av en webbadress.

En definition på långa ord är ord med mer än sex bokstäver, och snittet för bruksprosa ligger på 30 procent (Hellspong & Ledin, 1997:71). Texternas sammanlagda snitt ligger på just knappt 30 procent, och den högsta siffran hittar vi återigen i skrivelsen – men det är fortfarande inte högre än 35,2 procent (tabell 1). Man kan även räkna överlånga ord med mer än 13 bokstäver och där ligger snittet för bruksprosa på 4,4 procent (Hellspong & Ledin, 1997:71). I de analyserade texterna ligger det sammanlagda snittet under 3 procent och den enda text som överskrider bruksprosasnittet är nyhetsbrevet – troligen är det de många länkarna i det som gör slår igenom här.

Tabell 1: Meningslängd

	Genomsnittlig meningslängd	Andel långa ord, <6 bokstäver	Andel överlånga ord, <13 bokstäver
Hela årsrapporten	15,3	23,7 %	0,8 %
Årsrapport, text 1	17,9	23,6 %	1,4 %
Årsrapport, text 2	19,2	33,6 %	3,5 %
Skrivelse	20,0	35,2 %	3,2 %
Brev allmänt	12,3	30,8 %	4,3 %
Brev HVB	18,3	26,3 %	1,9 %
Brev barn	16,8	17,2 %	0,0 %
Pressmeddelande	15,4	30,7 %	1,7 %
Nyhetsbrev	5,1	33,3 %	5,4 %
Puff	12,2	42,5 %	4,1 %
Snitt	15,2	29,7 %	2,6 %

Komplicerande drag

Enbart meningslängden behöver inte vara komplicerande i sig, utan man behöver titta på vad det är som gör att meningarna blir långa (Hellspong & Ledin, 1997:75–76). I de analyserade texterna är det ovanligt med komplicerande drag som bisatsflätningar och inskott. Jag har bara hittat en tydlig bisatsfläta, i brevet till barnen: "Vi har lämnat skriften till barnminister Maria Larsson och till många andra personer som kan påverka situationen för barn och ungdomar som är placerade på HVB eller familjehem".

Inskott finns det ett fåtal av i texterna från årsrapporten, skrivelsen och pressmeddelandet. Pressmeddelandet inleds med två citat och sen en ganska tungläst mening:

"Så säger två av de drygt 100 ungdomar, placerade på hem för vård eller boende (HVB) och i familjehem, som Barnombudsmannen har lyssnat till i projektet Unga Direkt när de riktar sig till makthavarna."

Skrivelsen har några exempel på inskott som ger en kanslispråklig prägel, som "... att socialnämnden i samband med beslut om placering ska utse en särskilt namngiven socialsekreterare...".

Informationspackning

Det är framför allt om texten är väldigt informationstät som det blir ett problem med långa meningar. En mer resonerande och informationsglädd text får man ofta i mer verbala texter som kombineras hypotaktiskt, med underordnade satser (Hellspong & Ledin, 1997:75).

Ser man till andelen substantiv och verb i texterna är värdena i stort sett normala (tabell 2). Enligt *Svenska Akademiens språklära* av Hultman varierar andelen substantiv i skriven svensk text mellan knappt 10 och drygt 30 procent. Det genomsnittliga värdet på 27 procent är normalt för kvalificerad skriven svenska (2003:44). Några av texterna är klart nominala, till exempel skrivelsen och den andra texten från årsrapporten som båda är formella texter, dessutom med ungefär samma innehåll. Att nyhetsbrevet och puffen har så hög andel substantiv är nog också ett utslag av genren – de består av kortfattade notiser som behöver vara informationstäta.

Tabell 2: Andel substantiv och verb i texterna

	Andel substantiv	Andel verb
Årsrapport, text 1	19 %	19 %
Årsrapport, text 2	32 %	18 %
Skrivelse	30 %	19 %
Brev allmänt	26 %	16 %
Brev HVB	22 %	19 %
Brev barn	17 %	20 %
Pressmeddelande	28 %	21 %
Nyhetsbrev	36 %	15 %
Puff	32 %	18 %
Snitt	27 %	18 %

Verben utgör i text "oftast mellan drygt 15 och drygt 20 procent av de löpande orden. En hög andel verb, ca 20 procent eller mer, utmärker talspråk och en låg, 15–16 procent, skriftspråk" (Hultman, 2003:140). Vi ser att de texter som har hög andel substantiv har också lägre andel verb. Brevet till barnen är som förväntat också det mest verbala, med låg andel substantiv och hög andel verb.

Tittar man närmare på texterna med hög andel substantiv ser man att årsrapportens andra text, skrivelsen och det allmänna brevet har en del långa nominalfraser, dock fortfarande ganska få. Skrivelsen är också parataktisk, det vill säga huvudsakligen samordnade satser. Nyhetsbrevet och puffen är liksom skrivelsen parataktiska, men har däremot inte så många nominalfraser.

Paratax är ofta typisk för byråkratisk text där man strävar efter att vara extremt utförlig och heltäckande, så det är inte oväntat att just skrivelsen är parataktisk. Anledningen till att nyhetsbrevet och puffen är parataktiska är sannolikt samma anledning som att de har så hög andel substantiv: det knappa textomfånget kräver hög informationstäthet.

Brevet till barnen är ett bra exempel på att en förhållandevis hög siffra på meningslängd inte behöver innebära att texten är tung och informationstät. Den har istället väldigt låga andelar långa och överlånga ord, samt fler verb än substantiv.

Vänstertyngd

Fundamentslängden i texterna är överraskande låg (tabell 3). Ingen av texterna har ett snitt som ligger över de genomsnittliga 3,10 ord som Westman kom fram till i sin undersökning av bruksprosa (1974).

Tabell 3: Den genomsnittliga fundamentalslängden i antal ord

	Genomsnittlig fundamentalslängd
Årsrapport, text 1	3,0
Årsrapport, text 2	2,2
Skrivelse	2,9
Brev allmänt	1,8
Brev HVB	2,5
Brev barn	1,6
Pressmeddelande	1,7
Nyhetsbrev	1,7
Puff	2,5
Snitt	2,2

Nu är dock ett långt fundament inte automatiskt svårbegripligt. Fundament kan vara informationsbärande medan vanliga finita verb som till exempel *är* eller *har* inte tillför så mycket information. Vissa meningar kan också bli klarare om verbet delar upp de tunga leden (Hellspong & Ledin, 1997:77). Ett exempel på just en sådan mening är från årsrapportens första text, sid 5:

När barnen och ungdomarna uttrycker att den vård och behandling de får är oklar, bristfällig eller inte anpassad efter deras individuella behov och omständigheter, måste vi ifrågasätta om artikel 3 om att sätta barnets bästa i främsta rummet verkligen är vägledande inom den sociala barnvården.

Hade den här meningen inletts med *Vi måste ifrågasätta om...* hade den blivit tyngre och antagligen behövs delas upp i flera.

Ett exempel på ett mindre välfungerande långt fundament är från skrivelsens första stycke:

Det sammantagna resultatet av vad barnen förmedlat och Barnombudsmannens analys utifrån de krav som konventionen om barnets rättigheter ställer presenteras i barnombudsmannens årsrapport 2011, Bakom fasaden – Barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar.

Här består fundamentet av två samordnade satser och det blir svårt att tyda vad som hör ihop med vad när fundamentet avslutas med verbet *ställer* i precis före huvudsatsens finita verb *presenteras*.

De flesta av de få fundament som återfinns i texterna är dock mer informationsbärande och lätttydda än det senaste exemplet. Och de flesta av texterna har inga längre fundament än sex ord, brevet till barnen har högst tre ord i fundamenten.

Abstraktion

Ingen av texterna kan sägas vara väldigt abstrakt, även om abstraktionsgraden varierar en del. Men det är till exempel slående hur lite passivformer som används. Det är i stort sett bara i skrivelsen som vi hittar passiva verbformer i någon större mängd, och typiskt nog har den bara en förekomst av ett personligt pronomen. När det saknas folk i texten blir ju verbformerna ofta passiva.

Förutom den korta puffen har alla de övriga texterna första och andra personens pronomen, i varierande grad. Alla texterna har gott om konkreta substantiv, som egennamn och tingbeteckningar.

Textbindning

Textbindningen är generellt bra i texterna. Den tematiska bindningen, tema–rema, är oftast väl genomförd. Den enklaste formen av tematisk bindning är temaupprepning, att varje mening inleds med samma tema. Motsatsen är temaprogession, att remat i en mening blir temat i nästa (Hellspong & Ledin 1997:86). De två texterna från årsrapporten som kanske har den bästa tematiska bindningen har mycket temaprogession med en del temaupprepningar. Även skrivelsen har en bra tematisk bindning med mycket temaprogession. Den text där det är svårast att följa tema–rema är nog nyhetsbrevet, men det består å andra sidan av flera puffar för andra texter så textens beskaffenhet gör det lite svårt att göra en bra tema–rema-analys.

Texterna har genomgående ganska svaga konnektivbindningar. Några har fler och starkare konnektiver, som årsrapportens första text, pressmeddelandet och breven till barnen och HVB-hemmen. Puffen har dåligt med konnektiver, men den består å andra sidan nästan bara av huvudsatser och konnektiverna återfinns ofta i bisatser.

Referensbindningen är bra i alla texter. Den bygger på både identitet, det vill säga samma referenter återkommer (Hellspong & Ledin, 1997:82) som *barn och ungdomar, experter på sina liv*, eller association, det vill säga sambandsleden har en associativ koppling (Hellspong & Ledin, 1997:84), som *lagstiftning, rättighetsperspektiv, tillståndsgivning*. Den starka referensbindningen ger texterna bra sammanhang.

Är texterna begripliga?

Min analys visar att alla texter innehåller flera av de drag som anses öka begripligheten, som en disposition som lyfter fram det som angår läsaren, informativa rubriker, tonplattor, metatext, röst i texten etc. Även här hänger variationerna till stor del ihop med genretillhörigheten. I några fall hade greppen kunnat utvecklas ytterligare för större effekt, men texterna är överlag begripliga och ger en bild av en myndighet som anstränger sig för att nå ut med sitt budskap.

Disposition

De flesta texterna har emfatisk disposition. I några kombineras det med tematisk disposition, till exempel årsrapporten som ju består av en mängd olika texter, och skrivelsen som först presenterar vad skrivelsen handlar om och sedan radar upp de förändringar Barnombudsmannen önskar.

I några fall hade den emfatiska dispositionen kunnat göras tydligare, till exempel hade skrivelsens inledande stycke kunnat bli ännu mer emfatiskt och årsrapporten hade vunnit på att ha en sammanfattning av Barnombudsmannens förslag i början.

Värt att notera är att medan två av breven har mycket tydlig emfatisk disposition med inledningen "Nu har vi lämnat skriften Bakom fasaden..." är brevet till barnen helt kronologiskt. Det inleds med "Förra året träffades vi och talade om hur det är att vara placerad på HVB eller i familjehem". Det känns som att den kronologiska dispositionen ger en personligare stämning till brevet genom att lägga tonvikten på vad Barnombudsmannen och ungdomarna har gjort tillsammans.

Strukturella drag

I alla texter förekommer det olika strukturella drag som förtydligar och styr läsaren. Huvudrubrikerna är i några fall lite tråkiga men är å andra sidan informativa. I årsrapporten och skrivelsen är styckena långa och framför allt i årsrapporten som har så pass långa och innehållsrika texter hade det varit en fördel med kortare stycken. Det finns mellanrubriker i årsrapportens texter, men även dessa kunde ha varit lite fler för att lätta upp textmassorna.

En intressant iakttagelse är att alla texterna har stycken som inleds med kärnmeningar. Många gånger är det väldigt väl genomfört, som det här stycket från brevet till barnen:

Vi vill tacka dig för att du har bidragit med dina åsikter och tankar. Du har gjort något viktigt, inte bara för dig utan för många andra barn och ungdomar som bor på HVB eller i familjehem och inte minst för dem som kommer att göra det i framtiden.

Skrivelsens kärnmeningar är tydliga men ibland krångligt formulerade, som denna väldigt kansli-språkliga: "Tillståndsgivningen för HVB måste ses över utifrån ett kvalitetsbegrepp med större tydlighet i vad som är att betrakta som en god vård".

I årsrapporten har man använt den grafiska utformningen för att orientera läsaren med till exempel rutor, tonplattor och listor.

Röst i texten

Det är bara årsrapportens andra text och den korta puffen som helt saknar röst i texten. De övriga texterna har framför allt första personens pronomen, oftast *vi* men även något *jag*. Nyhetsbrevet och de tre breven har även andra personens pronomen, *du*.

Årsrapportens första text, pressmeddelandet och nyhetsbrevet har även andra röster med, som pratminus från de deltagande ungdomarna (årsrapportens första text), pratminus där barnombudsmannen själv uttalar sig (pressmeddelandet) eller indirekta anföringar med uttalanden från forskare (nyhetsbrevet).

Metatext

Det är i första hand i årsrapporten som vi hittar textkommenterande metatext, vilken väl är förklarligt eftersom det är framför allt i en längre text som man kan ha behov av att sammanfatta, förtydliga eller strukturera.

I de andra texterna är det främst andra typer av metatext, som länkar (två av breven, nyhetsbrevet och puffen), noter (årsrapporten), kontaktuppgifter (årsrapporten, två av breven, nyhetsbrevet, pressmeddelandet), datumangivelser (breven, nyhetsbrevet, pressmeddelandet och puffen), diarienummer (breven och skrivelsen). Dessa bidrar på sitt sätt med att öka begripligheten, till exempel är det lättare att bedöma vad det är för typ av brev när man ser att brevet har ett diarienummer.

Diskussion

I min analys har jag tittat på en rad olika faktorer för att komma fram till om texterna är vårdade, enkla och begripliga. Jag har under analysen gjort en del kopplingar till perspektivet och genre-tillhörigheten, men har texterna som helhet det mottagarperspektiv som är önskvärt enligt till exempel Gunnarsson (1984) eller Melin (2004:72–73)?

Ja, man kan börja med att konstatera att årsrapportens upplägg bygger just på mottagaranpassning – och att vidga kretsen av mottagare. De 68 sidorna innehåller oerhört mycket information och ger en djup inblick i den sociala barnvården och barnrättsfrågor. Om den bara hade bestått av statistisk faktaredovisning hade den nog blivit ganska tung och kanske inte läst av andra än de närmast berörda. Troligen hade den då inte heller innehållit så mycket förklarande sidoinformation.

Genom att använda ett dynamiskt berättande och grepp som *human touch* gör Barnombudsmannen rapporten mycket mer lockande att läsa. En del av texterna är fortfarande rätt tunga, men faktarutorna ger läsare som inte är insatta i den sociala barnvården en genuin chans att förstå. Anknytningen till de enskilda ungdomarna och bilderna från collagen ger också en känsloupplevelse som man inte hade fått av en statisk faktaredovisning.

Ser man till genren skiljer sig årsrapporten från vad man förväntar sig av en årsrapport från en myndighet till regeringen vilket kan försvåra för läsaren att välja läsmönster. Å andra sidan är den en del av en trend där man gör något mer av årsberättelser genom att göra dem mer tillgängliga. Ett exempel är verksamhetsberättelser från föreningar som Friluftsförbundet eller Rädda Barnen, eller årsredovisningar från företag som Ericsson och Swedbank.

De övriga texterna har alla ett mottagaranpassat perspektiv och passar väl in i genremönstren. Flera av dem har till och med en genreangivelse i sidhuvudet (pressmeddelandet, nyhetsbrevet och skrivelsen) eller har annan form av metatext som datumangivelse, diarienummer och hälsningsfras/rubrik i de tre breven som visar att de är brev från en myndighet.

En iakttagelse som jag har gjort är också att varje text är skriven självständigt trots att många av dem åtminstone delvis har liknande innehåll. Ingenstans finns det stycken som klistrats in från någon av de andra texterna, utan författarna har skrivit varje text utifrån den genre den tillhör.

Alla texter har ett subjektsperspektiv, ett perspektiv som utgår från en individuell synvinkel (Hellspong & Ledin, 1997:136). I alla texterna, utom puffen och årsrapportens andra text, är perspektivet knutet till en eller flera personer, till exempel till författaren som i breven, skrivelsen och stora delar av årsrapporten, till läsaren som i de tre breven med sitt du-tilltal eller till en annan aktör som i årsrapportens texter där ungdomarnas röster hörs eller i pressmeddelandet där barnombudsmannen Fredrik Malmberg uttalar sig i pratminus.

Texternas variationer i informationstäthet följer deras genrer. De informationstätaste texterna är årsrapportens andra text, skrivelsen, det allmänna brevet, nyhetsbrevet och puffen. Av dessa är årsrapportens andra text och skrivelsen det mest formella texterna med tydlig faktaredovisning. En del av informationstätheten kommer förmodligen från att de är helt eller nästan helt avfolkade, men också av att de syftar till att vara redovisande och exakta. Det allmänna brevet är skrivet lite i samma anda och är tämligen kortfattat, men styckeindelningen och textbindningen underlättar lästningen.

Att nyhetsbrevet och puffen är så pass informationstäta känns som ett utslag av deras genrer – texterna är korta sammanfattningar som ska leda läsaren vidare. Särskilt puffen visar enligt analysen flera svårlästa drag, men ser man till kontexten är det frågan om hur svårläst den är. Holsanova beskriver hur läsandet är uppdelat i två huvudfaser, läsning och skanning, och att skanningen är en form av orienteringsläsning då läsaren söker efter specifik information (2010:30). En puff på en

webbplats blir nog sällan mer än skanningsläst, och då kanske det snarast är en fördel att det finns många substantiv att skanna av för att avgöra om man ska klicka vidare på länkarna. Även nyhetsbrevet blir kanske inte mer än skanningsläst utan läsaren klickar vidare om något verkar intressant.

De mer informationsglesa texterna är årsrapportens första text, brevet till HVB-hemmen, brevet till barnen och pressmeddelandet. Vi ser alltså här att texterna i årsrapporten varierar i informationstäthet, och den här texten är en av de mer reportageliknande med sådana förenklande grepp som har utarbetats inom textindustrin: konkretisering, berättande, fokusering, perspektivering, vinkling och human touch (Melin, 2004:71–72). Även pressmeddelandet hör hemma i en journalistisk tradition och blir då mer konkret och informationsgles än en text som skrivelsen.

Brevet till HVB-hemmen och de deltagande barnen och ungdomarna är betydligt personligare än det allmänna brevet, och denna personliga ton får man nog inte om man skriver en mycket informationstät text. Brevet till barnen är det mest lättlästa brevet enligt analysen med få facktermer, få långa och överlånga ord, korta fundament och personligt tilltal, vilket visar att Barnombudsmannen tar särskilda hänsyn när de skriver till barn och ungdomar.

Skrivelsen är den text som särskiljer sig mest, framför allt i vissa ordval och meningskonstruktioner. Även om den enligt analysen i stora delar följer klarspråksrekommendationerna känns satsen som "Särskilt angelägna förslag att snarast genomföra är..." klart kanslispråklig. För mottagarna på socialdepartementet vållar den nog inga problem, däremot kan nog en allmänhet som vill ta del av myndigheternas kommunikation uppfattade den som tillkrånglande.

Slutsatser

Mina sammanfattande slutsatser av analysen är att Barnombudsmannen har kommit långt i sitt klarspråksarbete. Generellt uppfyller deras texter lagens och de egna kraven på ett vårdat, enkelt och begripligt språk, oavsett vilken kanal de går genom. De passar även in i sina respektive genremönster vilket förenklar när läsaren ska hitta ett läsmönster. Att man har kommit så långt kan ha flera orsaker, till exempel att man är en utåtriktad myndighet som har till uppgift att informera och bilda opinion runt barnrättsfrågor men också att medarbetarna har en hög ambitionsnivå. Att man ofta riktar sig till barn och ungdomar kanske även påverkar skrivkulturen generellt.

Efter att ha gjort analysen är mitt förslag att Barnombudsmannen i sin pågående revidering av språkpolicy i första hand lägger fokus på djupare strukturer som perspektiv, tilltal och genretillhörighet. Medarbetarna är så säkra språkligt att det borde räcka med att man tar upp skrivregler som är specifika för myndigheten, som hur man benämner barnkonventionen eller hur man hänvisar till författningstext, i de interna skrivreglerna. I övrigt kan man hänvisa till normerande verk som *Svenska skrivregler* eller *Språkkriktighetsboken* när det gäller funderingar kring ytspråket.

I det förslag till ny språkpolicy som jag har sett har också policydelen utökats, bland annat med ett mål om att man ska framstå som ett föredöme för andra myndigheter och vara ledande aktör i Sverige när det gäller att skriva för barn. För en myndighet som är så duktig på klarspråk känns det rätt att man börjar ställa den typen av höga mål för sitt fortsatta arbete med att skriva vårdat, enkelt och begripligt.

Källförteckning

- Barnombudsmannen (2011a). *Bakom fasaden: barn och ungdomar i den sociala barnvården berättar*. Stockholm: Barnombudsmannen
- Barnombudsmannen (2009). *Språk och skrivregler*. Internt dokument.
- Barnombudsmannen (2011b). Barnombudsmannen – uppdrag, organisation och arbetsätt. Hämtat från www.barnombudsmannen.se 2011-03-24
- Ehrenberg-Sundin, Barbro & Lundin, Kerstin (2008). *Att skriva bättre i jobbet: en basbok om brukstexter*. 4., [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts Juridik
- Gunnarsson, Britt-Louise (1984). Texters begriplighet – ett språkpragmatiskt problem. I: *Språkvård* 1984:2. S. 3–13.
- Josephson, Olle (1991). Varför en lätt text kan vara svår att förstå. I: E. Wijk-Andersson (red.) *Kultur – text- språk. Det finns mer i en text än ord*. Uppsala. S. 27–38.
- Hellspång, Lennart & Ledin, Per (1997). *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur
- Holsanova, Jana (2010). *Myter och sanningar om läsning: om samspelet mellan språk och bild i olika medier*. 1. uppl. Stockholm: Språkrådet
- Hultman, Tor G. (2003). *Svenska akademiens språklära*. 1. uppl. Stockholm: Svenska akad.
- Lix.se (u.å.). *LIX räknare*. Hämtat 2011-05-13 från <http://www.lix.se/>
- Melin, Lars & Lange, Sven (1985). *Att analysera text: stilanalys med exempel*. Lund: Studentlitteratur
- Melin, Lars (2004). *Språkpsykologi: hur vi talar, lyssnar, läser, skriver och minns*. 1. uppl. Stockholm: Liber
- Reichenberg, Monica (2010). Röst och kausalitet i läroböcker. I: *Textvård: att läsa, skriva och bedöma texter*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Westman, Margareta (1974). *Bruksprosa*. Lund: LiberLäromedel, Gleerups.